

УДК 338.49:338.43(477)

ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Н.А.Васько, аспірант

Миколаївський державний аграрний університет

Розглянуто недоліки і переваги в роботі товарних бірж, агроторгових домів і оптових ринків. Запропоновано організаційні та економічні напрями щодо ефективного розвитку ринкової інфраструктури.

Рассмотрены недостатки и преимущества в работе товарных бирж, агроторговых домов и оптовых рынков. Предложены организационные и экономические пути эффективного развития рыночной инфраструктуры.

В ефективному функціонуванні ринку важливе місце належить його інфраструктурі. Необхідність належної її побудови та укріплення в останні роки значно посилюється, що значною мірою зумовлено відходом держави від здійснюваних нею раніше функцій щодо постачання ресурсів та збуту продукції. В нових умовах з'явилась велика кількість посередницьких структур, які виконують маркетингові задачі, проте на досить економічно невідгідних для виробника умовах. Такий посередницький бізнес слід розглядати як елемент економіки перехідного періоду. Йому на зміну має прийти належна ринкова інфраструктура.

Багато вчених приділяє увагу дослідженню ринкової інфраструктури та проблемам її розвитку. Серед вітчизняних вчених це В.П.Горьовий, Б.П.Дмитрук, Л.О.Мармуль, М.О.Солодкий, О.М.Шпичак та інші.

Ринковою інфраструктурою вважається розвиток конкурентного середовища та формування обґрунтованих цін на аграрну продукцію за допомогою вільних ринкових інституцій. Вона представлена такими складовими елементами: товарні біржі, торгові дома, аукціони, виставки-продажі, оптові ярмарки і продовольчі ринки, фірмові магазини тощо. Інфраструктура ринку аграрної продукції і продовольства має певні особливості за її обсягами, структурою, віддаленістю від виробництва. Щодо її ринку, то учасниками його

інфраструктури можуть бути: аграрні підприємства-виробники, переробні підприємства, оптові посередники, комісіонери, торговельні агенти, фінансово-кредитні і страхові компанії, транспортні організації і підприємства зв'язку, інформаційно-аналітичні центри і маркетингові служби тощо.

Зупинемося на деяких елементах ринкової інфраструктури, де одним з основних є товарні біржі. Відповідно до Закону України “Про товарну біржу” від 10.12.1991р. [2] головною метою їх функціонування є створення цивілізованої сфери економічних відносин між виробниками і споживачами товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках. Крім того, вони покликані забезпечити обмеження монополізму, недобросовісної конкуренції, бартерних угод, доступ виробників до інформаційних ресурсів, прозорість біржового ринку.

Станом на 01.01.2005р. в Миколаївській області працювало 28 бірж, з них 13 – універсальних, 4 – товарних і 1 – агропромислової (табл. 1). Слід відмітити, що за період 2001-2004рр. їх число зменшилось на 16 одиниць, або на третину.

Таблиця 1

Динамика суб'єктів біржової торгівлі в Миколаївській області, одиниць

Суб'єкти	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2004р. до 2001р., у %
Біржі - всього	42	35	30	28	66,7
у т.ч. агропромислової	3	1	1	1	33,3
товарно-сировинні та товарні	6	6	5	4	66,7
універсальні	17	15	14	13	76,5

Розглянемо і дамо характеристику основним показникам діяльності регіональних бірж щодо аграрної продукції (табл. 2). В цілому протягом 2004 року на біржах було проведено 417 торгів (або у 12,1 раза менше, ніж у 2001 році), на яких було укладено 3645 угод про реалізацію товарів на загальну суму 813,0 млн. грн. Це повністю відповідало пропозиції продукції. В структурі біржової торгівлі основне місце належало торгівлі аграрною продукцією, яка займала 94,9% від загальної вартості біржових угод (у

2001р. — 86,5%). В 2004 році було реалізовано 1441,0 тис. т аграрної продукції за 370 угодами на суму 771,4 млн. грн., середня вартість однієї угоди складала 2,1 млн. грн. Слід відмітити, що з 2001 року число таких угод зросло на 32 одиниці, а у вартісному виразі на 443,0 тис. грн. (або в 2,3 раза). Проте найвищі показники діяльності бірж спостерігались у 2002 році, коли через них було реалізовано продукції аграріїв на 1037,2 млн. грн.

Серед аграрної продукції в 2004 році переважали обсяги торгівлі ячменем фуражним (300,8 млн. грн., або 39,0%), пшеницею (254,7 млн. грн., або 33,0%), кукурудзою (120,3 млн. грн., або 15,6%), насінням соняшнику (87,6 млн. грн., або 11,4%).

Загальний дохід регіональних бірж від процентного збору та продажу брокерських місць склав 698,5 тис. грн., що у 2,2 раза менше, ніж у 2001 році. Середній процент біржового збору становив 0,1% (проти 0,4% у 2001 році).

Таблиця 2

**Обсяги і кількість укладених угод на біржах
Миколаївської області щодо аграрної продукції**

Види аграрної продукції	Обсяг угод, тис. грн.				Кількість угод, од.			
	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.
Аграрна продукція - всього	328387,5	1037170,5	538176,6	771395,6	338	871	329	370
у т.ч. пшениця	192678,2	709414,9	109848,0	254741,9	204	575	30	102
кукурудза	16128,6	23576,6	27399,7	120282,3	21	13	21	16
ячмінь фуражний	116514,3	202471,2	101463,9	300800,4	96	143	86	139
жито	456,2	49748,6	6313,7	584,1	4	89	6	1
овес	1058,8	344,6	227,2	140,7	6	5	2	1
гречка	-	-	-	116,8	-	-	-	3
горох	1551,4	7581,2	1849,2	5073,9	7	22	15	9
ріпак	-	-	199,9	2092,3	-	-	2	4
насіння соняшнику	-	42039,9	290875,0	87563,2	-	4	167	95
інші види	-	1993,5	-	-	-	20	-	-

В передових країнах світу біржовий ринок є невід'ємною частиною економіки, який забезпечує реалізацію третини усіх товарів. Але в Україні біржова торгівля поки розвинена досить слабо. А біржовий ринок ще не став механізмом стабілізації кон'юнктури та не виконує покладених на нього регуляторних функцій. Отже й рівень їх використання залишається досить низьким. Так, у 2004 році угодам, укладеним через вітчизняні біржі за зерновими культурами, належало лише 11% від загального біржового обсягу [1]. Реалізація пшениці відбувалася через 9 регіональних бірж країни (з 35), з них на Миколаївській і Чернігівській були зафіксовані найнижчі ціни.

До основних причин недостатньої ефективності біржової діяльності слід віднести: низьку активність виробників (через брак часу, потребу в "живих" коштах, ризик непродажу продукції), зниження цін трейдерами-експортерами, розповсюдженість "тіньових" відносин (закупівля посередниками продукції безпосередньо з поля за заниженими цінами без заключення попередніх угод).

Дійсно, не вся аграрна продукція має проходити через біржі, оскільки певні її види швидко псуються, наприклад, молочна, м'ясна продукція, овочі, фрукти, отже її слід прямувати до споживача за допомогою інших елементів ринкової інфраструктури. З'єднуючою ланкою між виробником, споживачем і постачальником ресурсів можуть виступати агроторгові домми.

До головних причин їх створення слід віднести те, що виробники аграрної продукції не в змозі сформувати достатні за обсягом біржові лоти, не володіють потрібною інформацією, не мають доступу до сертифікованих біржових складів тощо. Тому створення агроторгових домів є необхідним заходом.

На Миколаївщині зараз працює 23 агроторгових домми. Серед перешкод їх діяльності слід відмітити: наявність мережі посередників, розбіжність в інтересах засновників, невідпрацьованість механізму державного замовлення, труднощі в кредитуванні, "тінізацію" ринку. Районні агроторгові домми не завжди забезпечують формування великих партій продукції. Для подолання вказаного необхідно вдосконалити їх організаційну структуру та надати їм статус

самостійних добровільних об'єднань, що дозволить запобігти антиконкурентних дій і штучного заниження закупівельних цін на аграрну продукцію.

Діяльність агроторгових домів, створених за формою обслуговуючих кооперативів маркетингового типу, розглядається як одна з ефективних в сучасних ринкових умовах. Вона дозволяє залучати не тільки підприємства суспільного сектору, а й особисті селянські господарства. Тут заслуговує на увагу пропозиція Є.М.Кирилюка [3] щодо створення агроторгового дому, який, крім реалізації аграрної продукції, має займатися постачанням пального та матеріально-технічних ресурсів, а його членами можуть бути всі виробники аграрної продукції певного району.

Регулярно агроторгові дома мають організовувати аукціони з продажу продукції за участю представників переробних підприємств регіону та обслуговуючих кооперативів. Останні формують заявки на продаж продукції за зазначеною ціною. На підставі відкритих гласних торгів встановлюється остаточна ціна продажу (за досвідом відомо, що вона завжди вище той, що пропонується переробними підприємствами населенню). За досягнутою згодою укладається форвардний контракт на постачу певного обсягу продукції протягом визначеного періоду. Встановлений відсоток від вартості угоди залишається в розпорядженні агроторгового дому на його розвиток, а інші кошти перераховуються на рахунки виробників.

Ефективність діяльності і стійкість ринкової позиції подібних агроторгових домів перш за все залежить від кількості залучених виробників, вони дозволяють останнім уникати посередників, відстоювати власні економічні інтереси і не залишають переробним підприємствам інших альтернатив закупівлі продукції. Крім того, агроторгові дома за умови формування великих партій продукції можуть представляти продукцію на оптових ринках.

Подібний механізм реалізації можна застосовувати для різних видів аграрної продукції, в тому числі й тих, що швидко псуються. Агроторгові дома у формі господарських товариств, як правило, реалізують біржову продукцію (зернові, зернобобові, насіння соня-

шнику, цукор тощо). Як стверджує світова практика, ефективність реалізації мяса ВРХ, свинини, молока, картоплі, овочів доцільно досягати через агроторгові доми у вигляді обслуговуючого кооперативу, або засновниками господарського товариства мають бути самі виробники.

Чільне місце в ринковій інфраструктурі посідають оптові ринки. Мету їх діяльності, основні завдання, функції, принципи регламентовано Постановою Кабінету Міністрів “Про оптові продовольчі ринки” від 09.06.1999р. №997.

Яскравим прикладом розвитку інфраструктури в аграрному секторі і ринку плодоовочевої продукції є оптовий ринок “Нежданий” в Херсонській області, що знаходиться в с. Великі Копані Цурюпінського району. Дуже зручним є місце розташування ринку (на шляху автомагістралі Москва-Сімферополь), завдяки чому він дуже швидко став місцем жвавої торгівлі. З 1995 року, він зареєстрований як багатoproфільна фірма і перетворився з стихійного на організований ринок аграрної продукції. Продукція сюда потрапляє від місцевих виробників (в тому числі особистих селянських господарств і фермерів) і сусідніх регіонів (Миколаївська, Запорізьська області, АР Крим). Крім вітчизняних покупців (здебільшого посередницьких структур), купують продукцію фірми Білорусії і Росії (30% всіх покупців), а також країн Балтії, Польщі, Угорщини, Чехії (10%) [4].

Зараз багатoproфільна фірма “Неждана” переживає період свого становлення. Тут працюють холодильник (ємністю 600 т, що дозволяє реалізовувати продукцію влітку), станція технічного обслуговування автотранспорту, механічна майстерня, столярний цех, магазини, кафе, відділення банку. На ринку планується створення власного транспортного цеху, але й зараз можна орендувати вантажні автомобілі для перевезення продукції на великі відстані.

Оптовий ринок в Херсонській області є одним з небагатьох в Україні, що відповідає поняттю “оптовий продовольчий ринок”, його функціонування і розвиток має позитивний вплив на виробництво овочів і фруктів в південних регіонах України і задоволення попиту споживачів. На сьогодні в Миколаївщині діє 7 продоволь-

чих ринків (по одному в Баштанському, Березанському, Березнегуватському, Кривоозерському районах і м. Миколаєві, 2 — в м. Вознесенськ), але, на жаль, жодний з них не відповідає вимогам цивілізованого оптового ринку.

До основних напрямів подолання проблем формування ринкової інфраструктури слід віднести: удосконалення біржової діяльності (порядок їх акредитації, механізми розрахунків, сертифікація бірж та біржових посередників, котирування цін, адаптація ф'ючерсних і опціонних контрактів до аграрної продукції); розвиток інформаційної системи (про стан і тенденції розвитку аграрного ринку, біржові торги); розширення заготівельної мережі (заготівельних кооперативів, асоціацій) за рахунок їх створення у приватному секторі, на базі переробних, заготівельних підприємств тощо; врегулювання зовнішньоекономічних відносин (відповідність стандартизації вітчизняної аграрної продукції і продовольства нормам і принципам СОТ, спрощення їх митного оформлення); обмеження монополізму і недобросовісної конкуренції. Причому, важлива роль у формуванні ринкової інфраструктури належить самим виробникам. За їх участю мають створюватись нові структури, що максимально враховують їх інтереси, наприклад, на кооперативних засадах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурковська А.В. Розвиток інфраструктури функціонування ринку аграрної продукції // Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці / Частина 3. Сучасні тенденції еволюції методики економічних досліджень. Житомир. – 2005. – С. 98-101.
2. Закон України “Про товарну біржу” від 10 грудня 1991р.
3. Кирилюк Є.М. Економічний механізм функціонування агроторгових домів // Вісник аграрної науки. – 2002. – №6. – С. 79-80.
4. Мармуть Л.О., Соловйов А.І. Оптовий плодоовочевий ринок як складова ринкової інфраструктури // Економіка АПК. – 2002. – №8. – С. 124-126.
5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про оптові продовольчі ринки” від 09 червня 1999 року №997
6. Статистичний збірник (щорічник) “Оптова та біржова торгівля підприємств і організацій Миколаївської області у 2004 році” / Головне управління статистики у Миколаївській області – 103с.